

**Centrum pro výzkum veřejného mínění
Sociologický ústav AV ČR**

Jilská 1, Praha 1

Tel.: 286 840 129

E-mail: milan.tuček@soc.cas.cz

Názory na uspořádání společnosti a sociální soudržnost – duben 2015

Technické parametry

<i>Výzkum:</i>	<i>Naše společnost 2015, v15-04</i>
<i>Realizátor:</i>	<i>Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.</i>
<i>Projekt:</i>	<i>Naše společnost – projekt kontinuálního výzkumu veřejného mínění CVVM SOÚ AV ČR, v.v.i.</i>
<i>Termín terénního šetření:</i>	<i>4. 4. – 13. 4. 2015</i>
<i>Výběr respondentů:</i>	<i>Kvótní výběr</i>
<i>Kvóty:</i>	<i>Region (Oblasti NUTS 2), velikost místa bydliště, pohlaví, věk, vzdělání</i>
<i>Zdroj dat pro kvótní výběr:</i>	<i>Český statistický úřad</i>
<i>Reprezentativita:</i>	<i>Obyvatelstvo ČR ve věku od 15 let</i>
<i>Počet dotázaných:</i>	<i>1011</i>
<i>Metoda sběru dat:</i>	<i>Osobní rozhovor tazatele s respondentem</i>
<i>Výzkumný nástroj:</i>	<i>Standardizovaný dotazník</i>
<i>Otázky:</i>	<i>OV.116, OV.199, OV.200, OV.201</i>
<i>Zveřejněno dne:</i>	<i>22. května 2015</i>
<i>Zpracoval:</i>	<i>Milan Tuček</i>

V tomto roce jsme v dubnu do dotazníku zařadili řadu otázek, které se buď bezprostředně, nebo zprostředkovaně týkaly sociální soudržnosti společnosti, které jsme naposledy pokládali před dvěma lety. Dotazovaní se nejdříve vyjadřovali k výrokům popisujícím současné společenské uspořádání. Pak jsme se v rozsáhlé baterii otázek věnovali hodnocení základních charakteristik současné české společnosti, dále jsme se zeptali na míru závisti a solidarity a celý blok otázek byl zakončen baterií otázek, které zjišťovaly, co by si děti měly osvojit (tj. zjišťovaly určitou projekci celospolečenských hodnot do výchovných principů). Tyto tematické okruhy byly inspirovány výzkumem soudržnosti, který byl v rámci výzkumů CVVM realizován oddělením pro výzkum sociální struktury SOÚ AV ČR v roce 2004 a výzkumem z roku 2006, kdy realizátorem rozsáhlého výzkum soudržnosti společnosti, který zahrnoval výzkum i sociální stratifikace a mobility, byl STEM.

Nejprve k názorům na společenské uspořádání: Největší část dotázaných (40 %) soudí, že v naší společnosti je možné se dobře domluvit s většinou lidí. Existují tu však nižší vrstva a společenské špičky a s oběma těmito skupinami má většina lidí málo společného. Jinými slovy, že ve společnosti převažují střední vrstvy, od kterých je oddělena jak skupina vyloučených (tzv. under class), tak

úzká elita. Tento názor koresponduje s pojetím prof. Kellera, který knížku z roku 2010, která je věnovaná sociální struktuře postindustriální společnosti, nazval Tři sociální světy. Na druhém místě je názor (28 % respondentů), že se naše společnost skládá z vyšších, středních a nižších společenských vrstev, které mezi sebou nemají mnoho společného. Tento názor reflektuje rozvrstvení společnosti podle souměřitelných nerovností (podle majetku, příjmů, životní úrovně) včetně určité uzavřenosti vrstev do sebe. Třetí v pořadí (23 %) je názor, že v naší společnosti stojí proti sobě jen dvě skupiny – obyčejní lidé na jedné straně a nepočtená společenská špička na straně druhé, že tedy naše společnost je výrazně polarizovaná (masa versus elita). Pouze 7 % respondentů se přiklonilo k výroku: „Mezi různými skupinami neexistují velké přehrad, člověk se dobře domluví i s lidmi v odlišném sociálním postavení“, který je určitým vyjádřením ideálu moderní demokratické společnosti, která je (výkonově) stratifikována, ale zcela otevřená (bez společenských přehrad). (viz tabulku 1).

Tabulka 1: Popis společenského uspořádání nejvíce odpovídající skutečnosti¹ (v %)

	2005	2012	2013	2015
Mezi různými skupinami neexistují velké přehrad, člověk se dobře domluví i s lidmi v odlišném sociálním postavení	10	9	5	7
Naše společnost se skládá z vyšších, středních a nižších společenských vrstev, které mezi sebou nemají mnoho společného	26	27	26	28
V naší společnosti je možné se dobře domluvit s většinou lidí. Existují tu však nižší vrstva a společenské špičky a s oběma těmito skupinami má většina lidí málo společného	38	30	36	40
V naší společnosti stojí proti sobě jen dvě skupiny: obyčejní lidé na jedné straně a nepočtená společenská špička na straně druhé	25	32	31	23

Pozn.: Dopočet do 100 % ve sloupci tvoří odpovědi „neví“.

Zdroj: CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i., Naše společnost 4. – 13. 4. 2015, 1011 respondentů starších 15 let, osobní rozhovor.

Výsledky v tabulce 1 ukazují, že během dvou let, které dělí poslední dvě šetření, došlo k propadu o 8 procentních bodů v zastoupení názorové skupiny, která dělí společnost na „my a oni“, což je v tak krátkém období posun dosti výrazný a poněkud překvapivý. Nemáme pro něj jednoznačné vysvětlení, ale může jít o důsledek zlepšené reflexe vývoje politické a ekonomické sféry v minulém roce). Na úkor tohoto názoru posílil (oproti minulému roku) názor o třech společenských světech (nárůst o 4 procentní body), který je nyní zastoupen ve veřejnosti stejně jako před deseti lety. Celkově se dá říci, že po určitém posílení konfliktualistického pohledu na uspořádání společnosti se názorové spektrum vrátilo na úroveň hodnocení společnosti z roku 2005.

Názory dotázaných na uspořádání společnosti jsou významně podmíněné statusem domácnosti (životní úrovní) a politickou orientací (sebezařazení na levoprávní škále).

¹ Znění otázky: „Který z následujících popisů naší dnešní společnosti podle Vás nejvíce odpovídá skutečnosti?“ (předložené popisy viz tabulku 1)

Dotázaní, kteří mají dobrou životní úroveň, ze 44 % hodnotí naši společnost jako společnost tří oddělených světů a v 17 % jako společnost rozdělenou na „my“ a „oni“. Ti, jejichž životní úroveň je špatná, hodnotí v 24 % společnost jako společnost tří světů a ze 44 % jako společnost rozdělenou. Za pozornost dále stojí, že názor, že naše společnost je soudržná, zastává 10 % z těch, jejichž životní úroveň je dobrá, kdežto jen 2 % z těch, jejichž životní úroveň je špatná.

Ti, kteří se řadí k levici, pak z 39 % vidí společnost rozdělenou na „my“ a „oni“ (nejvíce zastoupený názor), kdežto ti, kteří se řadí k pravici, zastávají tento názor ve 22 %. Mezi pravicově zaměřenými lidmi převládá názor, že společnost je tvořena „třemi světy“ (dvě pětiny odpovědí). Názor, že naše společnost je soudržná, zastává 10 % pravicových respondentů, kdežto jen 5 % respondentů hlásících se k levici.

Tři otázky z bloku soudržnosti byly věnovány míře vzájemného porozumění, závidí mezi lidmi a ochoty pomáhat sociálně vyloučeným².

Tabulka 2: „V naší společnosti převládá...(v %)

	1	2+3	4	5+6	7	
snaha o vzájemné porozumění a dohodu.	1	22	23	43	9	prosazování názorů silou a nátlakem
tolerance k majetkovým rozdílům.	0	9	16	55	18	závist vůči úspěšným
neochota pomáhat skupinám sociálně vyloučeným.	7	32	25	30	3	ochota pomáhat skupinám sociálně vyloučeným.

Pozn.: Dopočet do 100 % ve sloupci tvoří odpovědi „neví“.

Zdroj: CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i., Naše společnost 4. – 13. 4. 2015, 1011 respondentů starších 15 let, osobní rozhovor.

Z rozložení odpovědí vyplývá, že téměř tři čtvrtiny (73 %) dotázaných si myslí, že v naší společnosti převládá závist, přičemž bezmála jedna pětina (18 %) se přiklání k tomu výroku bez výhrad. Zhruba polovina (52 %) dotázaných je přesvědčena, že zde převládá prosazování názorů silou a nátlakem. Názor na (ne)ochotu pomáhat sociálně vyloučeným je vyrovnanější – mírně převládá neochota (39 %) nad ochotou (33 % dotázaných).

Tabulka 3: Podíl respondentů s dobrou a špatnou životní úrovní, resp. levicových a pravicových, kteří uvedli krajní stanovisko (v %)

		Síla a nátlak	Závist	Neochota pomáhat
Životní úroveň	Dobrá	6	17	5
	Špatná	20	25	12
Politická orientace	Levice	18	27	10
	Pravice	8	20	6

Zdroj: CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i., Naše společnost 4. – 13. 4. 2015, 1011 respondentů starších 15 let, osobní rozhovor.

² Znění otázky: „Který z každé dvojice následujících výroků podle Vás lépe vystihuje vztahy mezi lidmi v naší společnosti? Číslice 1 znamená, že se zcela přikláníte k výroku vlevo, číslice 7, že se zcela přikláníte k výroku vpravo. Číslice 4 znamená, že Váš postoj je někde mezi těmito dvěma výroky.“ Výroky viz tabulku 2.

Na hodnocení má očekávaný vliv levopravé zařazení a životní úroveň. Dotázaní se špatnou životní úrovní a respondenti, kteří se sami politicky řadí na levici, se častěji přiklání ke krajnímu stanovisku ohledně převahy výskytu negativních rysů ve společnosti.

Problematika soudržnosti společnosti zahrnuje pochopitelně řadu dalších rozměrů, které jsou více či méně asociovány k tomuto centrálnímu pojmu. Jedním z nich jsou otázky spojené s výchovou (socializací) nejmladší generace, s otázkou, jaké hodnoty jsou jí rodiči a školou předávány. Jde o to, jak se lidé budou v budoucnu chovat, které morálněvolní vlastnosti budou pro ně charakteristické, v jaké míře budou utvářet mezilidské vztahy a tím i vytvářet či ovlivňovat míru soudržnosti. V našem dubnovém výzkumu jsme vyzvali respondenty, aby uspořádali následující položky, které by si měly osvojit děti, podle míry důležitosti pro život v dnešní době.³

Tabulka 4: Průměrné pořadí morálně volných vlastností, které by měly být osvojeny dětmi – celek, kohorta 15-19, kohorta 60+

	Průměr celek	Pořadí	Průměr 2013	Poř. 2013	Průměr 15-19	Poř.	Průměr 60+	Poř.
Tolerance a respekt k odlišnostem	4,5	3	4,2	2-3	4,2	3	4,6	5
Nesobeckost	4,6	6	4,3	4	4,8	7	4,2	2
Schopnost vyznat se, umět v tom chodit	4,7	7	5,1	8	4,4	5	5,2	8
Vstřícnost, otevřenost	4,4	2	4,2	2-3	4,4	4	4,4	3
Schopnost vyniknout	4,5	4	4,8	5	4,5	6	4,8	6
Skromnost, šetrnost	5,1	8	4,9	6	5,9	8	4,4	4
Prosazování vlastních názorů	4,6	5	4,9	7	3,9	1	5,1	7
Smysl pro spravedlnost	3,6	1	3,5	1	3,9	2	3,4	1

Zdroj: CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i., *Naše společnost 4. – 13. 4. 2015, 1011 respondentů starších 15 let, osobní rozhovor.*

V tabulce 4 je uvedeno průměrné pořadí, které bylo zjištěno pro jednotlivé položky za celek dotázané populace. Dále jsou v tabulce uvedeny hodnoty zjištěné v roce 2013. Ve stejné tabulce jsou uvedeny i průměry za nejmladší a nejstarší věkovou kohortu. Generační rozdíly byly jediné statisticky významné

³ Znění otázky: „Seřadte, prosím, následující položky podle toho, jak je podle Vás důležité, aby si je osvojily děti pro život v dnešní době. První vyberte položku, kterou považujete za nejdůležitější a označte ji 1. Postupně vybírejte všechny další položky, přičemž ta poslední znamená, že je mezi těmito osmi položkami důležitá nejméně. MĚLO BY BÝT VYTVOŘENO POŘADÍ POLOŽEK OD 1 DO 8. ŽÁDNÁ ČÍSLICE SE V POŘADÍ NESMÍ OPAKOVAT, ANI NESMÍ CHYBĚT. Seřadte tedy, prosím, následující položky podle toho, jak je podle Vás důležité, aby si je osvojily děti pro život v dnešní době: a) tolerance a respekt k odlišnostem, b) nesobeckost, c) schopnost vyznat se, umět v tom chodit, d) vstřícnost, otevřenost, e) schopnost vyniknout, f) skromnost, šetrnost, g) prosazování vlastních názorů, h) smysl pro spravedlnost.“

zjištěné rozdíly v pořadích. Šlo v podstatě o lineární závislost – tzn., že střední věkové kohorty byly názorově někde mezi krajními kohortami.

Za celek dotázaných je na prvním místě bezkonkurenčně s velkým odstupem „smysl pro spravedlnost“, na posledním místě „skromnost a šetrnost“ (ovšem s menším odstupem od ostatních položek). V souvislosti s pořadím je třeba uvést, že žádná z morálněvolných vlastností u dotázaných nepropadla. Všechny získaly v součtu prvního a druhého pořadí minimálně kolem 20 % odpovědí. Podíváme-li se na průměrná pořadí v polárních věkových kohortách, odlišují se ve většině případů zhruba o 0,5 bodu, ve dvou položkách pak více než o jeden bod. Jde o názor na skromnost a šetrnost (vyšší význam a tím i pořadí ji pochopitelně dává seniorská generace) a o důraz na prosazování vlastních názorů (vyšší význam mu dává celkem logicky nejmladší generace). Tento rozdíl v průměrech pak staví „prosazování vlastních názorů“ na první místo v důležitosti mezi nejmladší generací.

Ze srovnání s rokem 2013 plyne, že došlo k propadu důležitosti „skromnosti a šetrnosti“ na poslední místo v pomyslném žebříčku, podobně i k propadu „nesobeckosti“ a naopak k vzestupu „prosazování vlastních názorů“. Posuny naznačují určitý trend, který odpovídá individualizované a na konzum orientované společnosti (analogické vysvětlení lze vztáhnout i k výše uvedenému generačnímu posunu).

V delším časovém horizontu si uveďme výsledek z roku 2004. V uvedeném roce se zjišťovalo pořadí ze čtrnácti položek (viz následující přehled). Z tabulky 5 je patrné, že vlastnosti spojené s individuálním úspěchem a sebeprosazením tehdy byly bezkonkurenčně na posledních místech.

Tabulka 5: Pořadí vlastností, které by si děti měly osvojit (2004, průměrné pořadí)

Pracovitost	3,43	1	Otevřený vztah k lidem	7,95	8
Pocit odpovědnosti	4,04	2	Tolerance a respekt k odlišnostem	8,07	9
Ohleduplnost	6,80	3	Schopnost navazovat kontakty	8,16	10
Snaha uplatnit své schopnosti	6,84	4	Schopnost vyznat se	8,28	11
Nesobeckost	7,20	5	Prosazování vlastních názorů	9,19	12
Šetrnost, skromnost	7,50	6	Snaha vyniknout	9,63	13
Zásadovost	7,60	7	Soutěživost	10,19	14

Zdroj: CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i., *Naše společnost*.

Blok věnovaný soudržnosti společnosti uzavírala baterie otázek, která zjišťovala, jak lidé charakterizují či jak veřejnost vnímá současnou společnost. Jednotlivé položky baterie reflektovaly klíčové prvky moderní demokratické liberální společnosti (viz následující tabulku 6). Zásadní poznatek byl, že ve většině zkoumaných oblastí jsou hodnocení značně kritická. Jen ve třech položkách („svoboda pro každého“, „podpora demokratického systému“ a „pocit příslušnosti k Evropě“) nadpoloviční většina (52-58 %) uvedla, že ve společnosti zmíněný prvek převládá. Kritičnost veřejnosti ještě více vynikne při srovnání s výsledky z roku 2006 (viz tabulku 7).

Tabulka 6: „Myslíte si, že v naší společnosti převládá....?“ (v %)

	Rozhodně ano (1)	Spíše ano (2)	Spíše ne (3)	Rozhodně ne (4)	Neví	Průměr*
Pocit svobody pro každého	8	46	33	11	2	2,9
Rovnost příležitostí	4	23	42	30	1	3,7
Možnost seberealizace pro většinu lidí	8	34	40	15	3	3,2
Rovnost mezi lidmi	3	17	44	34	2	3,9
Společně sdílené mravní hodnoty	3	25	44	22	6	3,6
Souhlas se společenským systémem	4	33	40	16	7	3,3
Pocit národní sounáležitosti	6	43	33	11	7	3,0
Společně sdílená představa o budoucnosti	4	26	41	19	10	3,4
Podpora demokratického systému	8	50	29	7	6	2,8
Pocit příslušnosti k Evropě	7	45	28	11	9	2,9
Důvěra mezi lidmi	2	20	50	25	3	3,8

*pro výpočet průměru bylo „neví“ překódováno doprostřed škály, která nabyla hodnot 1-5.

Zdroj: CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i., *Naše společnost 4. – 13. 4. 2015, 1011 respondentů starších 15 let, osobní rozhovor.*

Protože procentní rozložení dává mírně nepřehlednou informaci, uvedme si pořadí podle průměru: na prvním místě je „podpora demokratického systému“ (2,8) následovaný „pocitem příslušnost k Evropě“ (2,9) a „pocitem svobody pro každého“ (průměr 2,9). Na posledních místech jsou „rovnost mezi lidmi“ (3,9), „důvěra mezi lidmi (3,8) a „rovnost příležitostí“ (3,7). Z hlediska pořadí jde o výsledek, který dokládá, že reflexe veřejnosti odpovídá ideálu demokratické společnosti, která je součástí evropského společenství, ideálu, který zdůrazňuje svobodu jednotlivce na straně jedné, přičemž na straně druhé veřejnost kriticky hodnotí rovnost příležitostí, která je součástí tohoto ideálu. Záporné hodnocení „důvěry mezi lidmi“ a „rovnosti“ je zjištění, které odpovídá názoru na společenské uspořádání. Ovšem procentní údaje (jednotkové zastoupení odpovědí „rozhodně ano“ a výrazné zastoupení odpovědí „spíše ne“) dokládají, že k naplnění ideálu moderní demokratické společnosti (zatím) nedošlo.

Faktorová analýza odhalila dvě obecnější vzájemně nezávislé dimenze dané baterie otázek (vyčerpaly avšak jen 52 % variance odpovědí). V první dimenzi se sdružily položky spojené s individuální pozicí člověka ve společnosti (rovnost, rovné šance, seberealizace, svoboda), v druhé dimenzi pak položky spojené se společností jako celkem (sounáležitost, demokracie, evropská příslušnost, společná budoucnost). Zbylé tři položky – „důvěra mezi lidmi“, „souhlas se společenským systémem“ a „sdílení hodnot“ – byly shodně zastoupeny v obou dimenzích, což má logické vysvětlení: důvěra a sdílené hodnoty mají nepochybně

jak individuální, tak celospolečenský rozměr a společenský systém sám o sobě zahrnuje oba dva tyto rozměry.

Tabulka 7: Porovnání odpovědí na otázku „Myslíte si, že v naší společnosti převládá....?“ s výsledky z roku 2006 a 2013 (% odpovědí „rozhodně ano“ + „spíše ano“)

	2006	2013	2015
Pocit svobody pro každého	68	52	54
Rovnost příležitostí	42	23	27
Možnost seberealizace pro většinu lidí	59	39	41
Rovnost mezi lidmi	28	24	20
Společně sdílené mravní hodnoty	37	22	28
Souhlas se společenským systémem	50	24	37
Pocit národní sounáležitosti	68	42	49
Společně sdílená představa o budoucnosti	45	33	30
Podpora demokratického systému	74	51	58
Pocit příslušnosti k Evropě	73	43	52
Důvěra mezi lidmi	30	15	22

Zdroj: CVVM SOÚ AV ČR, v. v. i., Naše společnost 4. – 13. 4. 2015, 1011 respondentů starších 15 let, osobní rozhovor.

Nejdříve k porovnání 2006/2013: I když určitý vliv na rozložení souhlasných a nesouhlasných odpovědí mohlo mít umístění (kontext) dané baterie otázek v rámci výzkumného instrumentu (v roce 2006 šlo o vstupní otázku, v šetření v roce 2013 otázka byla zařazena po všech hodnoceních politické scény), přesto tak velký propad pozitivních odpovědí prakticky ve všech položkách nelze tímto kontextem vysvětlit. U klíčových položek, jako je „souhlas se společenským systémem“, „důvěra mezi lidmi“ a „rovnost šancí“, došlo během šesti let ke snížení zastoupení souhlasných odpovědí na polovinu. V zprávě z roku 2013 jsme uvedli, že není zřejmé, do jaké míry se na tomto negativním vnímání stavu současné společnosti podílí trvající ekonomický propad, který provází nárůst nejistoty v pracovní a sociální sféře, propad důvěry v oblasti všech možných politických institucí a institutů včetně odhalené korupce v nejvyšších patrech politického systému a do jaké míry tuto situaci vytvářejí kriticky nastavená média.

Po dvou letech, kdy se ekonomická i politická situace ve společnosti změnila k lepšímu, došlo v hodnocení až na dvě výjimky (rovnost, sdílená budoucnost) k vzestupu pozitivních odpovědí. (Otázka byla v dotazníku zařazena podobně jako v roce 2013.) Většina posunů byla statisticky významná, tj. o více než 3-4%. Jde o souhlas se společenským systémem (+13 procentních bodů), hodnocení příslušnosti k Evropě (+9 procentních bodů), pocit národní sounáležitosti (+7 procentních bodů), podporu demokracie (+7 procentních bodů) a sdílení mravních hodnot (+6 procentních bodů). I když nebylo dosaženo hodnot z roku 2006, jde o posun, který reflektuje určitý pohyb ve společnosti.